

Oponentský posudek na doktorskou disertační práci

Mgr. Anny Rubešové

„Sociální aspekty vzhledu tváře“

RNDr. Vladimír Blažek, CSc.

Katedra antropologických a historických věd, Fakulta filozofická, ZČU v Plzni

Posuzovaná práce se skládá z úvodního vytyčení cílů a literárního přehledu problematiky, dále je přiloženo 6 buď publikovaných studií nebo prací zadaných do tisku v recenzním řízení; na konci podaného materiálu je Shrnutí práce. V Úvodu autorka vymezuje zaměření teoretického přehledu na sociální percepci tváře na rozdíl od biologických aspektů. Analýza literatury je pak věnována jednak neuropsychologii vnímání, psychologickým zdrojům nepřesnosti vnímání tváře a promítnutí těchto stereotypů v různých oblastech společenského života.

Část věnovaná popisu neuropsychologických mechanismů percepce obličeje je velmi vhodně odvozovaná od klasického modelu Bruceové a Younga, který zahrnuje více úrovní od tzv. kódu obrazového, přes strukturální po vizuálně-sémantický a identifikačně-sémantický. Do uvedeného modelu lze včlenit jednak neurofyziologické mechanismy, které jsou rozebírány dále, ale i hlavní téma práce, tedy sociální percepci. Ono propojení více úrovní však autorka nepopsala a nediskutovala ani v textu teoretické části a, pokud jsem dostatečně podrobně přečetl články, tak ani v nich. Tím se, podle mého soudu, stala část o neurofyziologii poněkud samoučelná. Tím nechci snížit její obsah. Autorka zcela přesvědčivě dokumentuje na základě prostudované literatury, kde v mozku je základ schopnosti analyzovat obličej a jeho charakteristiky. Zvláště výstižně popisuje doklady a diskuzi o významu specifické oblasti v gyrus fusiformis. Upoutalo mne např. poukázání na to, že tato specifická oblast fusiformní obličejové kůry se může teprve utvářet v rané ontogenezi na

možná obecněji vrozeně podmíněném základě. (Pozn.: Osobně se vůbec domnívám, že vrozená percepční schémata nejsou mnohdy zdaleka „přesná“ ve smyslu klasického etologického pojetí klíčových podnětů, ale že tato vrozenost má jednak velmi jednoduchý základ, ale současně spočívá v předpokladech pro navazující kognitivní vývoj a vývoj mozkových struktur.)

Dovoluji si však poznamenat, že A. Rubešová další strukturovanost obličejové neurokognitivní sítě nepopisuje. Přitom minimálně zapojení jednak mandloňových jader (pro rozpoznávání emocí a naopak přiřazování hodnotících postojů) na jedné straně a prefrontálních oblastí (pro složitější kognitivní analýzu obličeje včetně sociální kognice) na straně druhé by jí umožnilo na této neurofyziologické úrovni obsáhnout kontext právě pro sociální stránku vnímání obličejů. Proto (ve srovnání s tím, co jinak zde není) mi pak připadá podkapitolka o „efektu cizí rasy“ nekonzistentně zařazená, byť se autorka v závěru obhájuje společenskou důležitostí.

Obsahově navazuje přehled charakteristik, kterým při percepci obličeje věnujeme pozornost, jako je atraktivita, symetrie, posouzení zdraví apod., což je shrnuto v první příložené publikaci, přesněji v zahrnuté samostatné kapitole „Atraktivita tváře“ z knihy Lidský obličej, na které se A. Rubešová autorsky podílela. Tato část komplexně popisuje důležitost uvedených aspektů.

Další část je věnovaná mechanismům, které se uplatňují při utváření hodnocení osobnostních vlastností. Tato kapitola přehledové části výstižně shrnuje, jak a v jakém kontextu uvedené stereotypy vznikají a jaký mají dopad. Obsahově ji kompletuje článek „Attribution of personality traits according to facial appearance“ pro Current Themes in Social Psychology (který je vlastně doplněnou anglickou verzí původně samostatné další kapitoly z knihy Lidský obličej). Zde považuji vedle všeobecně známého „haló efektu“ za důležité poukázání na význam tzv. „sebenaplňujícího se proroctví“ a naopak „sebevyvracejícího se proroctví“, které jsou zřejmě důležitou komponentou psychického vývoje jedince. Na tuto část navazuje z praktického hlediska důležitá kapitola o konkrétních dopadech atribuce osobnostních vlastností ve školství, soudnictví apod. Toto jsou témata, která by měla být širší veřejnosti citlivou formou poskytována.

Příspěvek „Přisuzování osobnostních rysů na základě vzhledu tváře“ ze sborníku z konference KOGNICE 2006 přináší výsledky z výzkumu správnosti přisuzování osobnostních rysů podle obličeje u vysokoškolských studentů na základě kontroly Cattellova

testu. V této studii je přínosné mimo jiné zjištění o mezipohlavních rozdílech atribucí a o vztahu mezi maskulinními fyzickými znaky a maskulinními osobnostními rysy u žen.

Další publikace „Warmth, liveliness and social boldness can be assessed from facial appearance: Effects of gender and cultural origin“, zaslaná do Journal of Research in Personality, podrobněji analyzuje data z téhož výzkumu se zaměřením na vlastnosti vřelost, temperament a smělost. Zde se autoři (první je autorka podávané práce k obhajobě) pokoušejí diskutovat také vztah k pohlavnosti (genderu) a kulturně podmíněným faktorům. Zajímavé je např. zjištění, že ze statické fotografie je s nejvyšší mírou odhadován temperament (v tomto smyslu jsem zvědavý na výsledky z nověji probíhajícího výzkumu na základě videozáznamů ve smyslu, do jaké míry dává pohyb informaci „navíc“, když už z obličeje samotného je temperament dobře identifikován). V článku je dále oprávněně věnována pozornost dominanci a významu její detekce. Zajímavé by bylo zjistit, jak dalece je přisuzována mužům dominance na základě skutečně maskulinních rysů a do jaké míry se jedná o kulturně podmíněnou atribuci na podkladě očekávání.

Předposlední studie „Some Cattell's traits can be judged from composite images accurately“, nabídnutá k publikaci do European Journal of Personality, přesvědčivě dokumentuje to, jak některé osobnostní charakteristiky dobře detekujeme, což se projevilo v přesnosti přisouzení podle kompozitních obličejů a opět byly potvrzeny rozdíly v rozpoznání u mužských a ženských obličejů. Vysoce hodnotím promyšlené využití kompozitních obličejů pro testování hypotéz, jaké vlastnosti jedince jsou lépe a hodnověrněji rozpoznávány. V postupu, kdy fotografie vybraných jedinců s nízkou a naopak vysokou mírou určité vlastnosti, detekované Cattellovým testem, byly použity pro vytvoření kompozitu pro další hodnocení, vidím originalitu, která se jistě setká s pozitivním přijetím v odborné literatuře. V této souvislosti také velmi oceňuji zvládnutí náročnosti (i časové) při realizaci všech výzkumů.

Ve všech třech „výsledkových“ přiložených publikacích je vždy přesně popsána a zdůvodněna použitá metodika včetně statistického hodnocení a vysvětlena volba postupu pro získání dat k řešení zkoumaných otázek. V tomto ohledu nemám žádné připomínky či výhrady. Odvážuji se hodnotit metodickou přípravu jako perfektní.

Poslední studie „Facial masculinity of men is related to the Dominance personality trait and doesn't correlate with testosterone in saliva“ (také pro European Journal of Personality), jejíž hlavní autorkou je kolegyně Věra Pivoňková, myšlenkově navazuje na

některé výsledky v předchozích pracích, ale vychází z jiného výzkumu. Splňuje všechny podmínky odborné studie, ale více jí pozornosti nevěnuji, protože již s vlastním tématem obhajované disertace souvisí méně. (Přesto poznámka: Nelze hledat příčinu nízkého vztahu mezi rysy maskulinity a hladinou testosteronu ze slin v možnostech metody zjišťování hladiny testosteronu ze slin?).

Díličí hodnotící poznámky, příp. připomínky:

Zdůraznění toho, že se práce nebude týkat hmatového vnímání tváří, mi připadá zbytečná, když v práci jsou pominuty i jiné oblasti percepce obličeje.

Autorka důsledně používá termín tvář. Možná by bylo vhodné se vyrovnat s vymezením od slova obličej nějakou poznámkou. Možná právě v sociální perspektivě by to nebylo na škodu (byť je to záležitost češtiny na rozdíl od angličtiny). Navíc tvář má z pohledu anatomie užší význam.

Součástí hodnocení má být i posouzení formální úpravy. Po grafické stránce nemám připomínky, úprava je střídá a kvalitní. Text úvodních teoretických částí a závěrečné kapitoly (neposuzuji zde přiložené publikace) je psán srozumitelně a věcně; čeština je dobrá, gramatické či interpunkční chyby jsem žádné nezaznamenal. Rozsah použité literatury je úctyhodný (vzhledem k rozsahu jsem nekontroloval správnost a úplnost, ale mám vůči autorce v tomto bodě plnou důvěru; jednak jsem recenzoval jeden z článků, jednak je pro mne zárukou i způsob práce na pracovišti a vedení práce školitelem Mgr. Janem Havlíčkem, Ph.D.).

Ačkoliv se autorka zaštiťuje evoluční psychologií pro interpretaci svých úvah a výsledků výzkumů, je ve vztahu k evolučním aspektům diskuze v člancích jen nesmělá a formulace v závěrečném shrnutí obecná (výjimkou je snad kapitola z knihy Lidský obličej, kde se však jedná o již obecnější „prověřené“ úvahy). Uznávám však, že autorka je teprve na počátku své vědecké kariéry a oprávněně nechce spekulovat. Ostatně z publikací (a obdobně

z jejích přednášek, které jsem měl na několika vědeckých akcích možnost slyšet) vyznívá jednoznačně střídmost jejích úsudků, opírajících se důsledně o prokázaná fakta, což je pro další rozvoj adeptky na titul Ph.D. rozhodující.

Mám-li na závěr zhodnotit práci celkově, musím tak učinit v kontextu celkové odborné aktivity autorky, která je bezesporu široká a koncepční (o tom svědčí mimo jiné v závěru uvedené probíhající další výzkumné projekty a záměry). Práce je vlastně jen dílčím výřezem z rozsáhlé problematiky, které se věnuje. Upřímně rád hodnotím práci (i přes mé některé připomínky) jako kvalitní a vynikající a doporučuji ji k obhajobě s navrhovaným výsledkem „**prospěla**“.

V Plzni – 13.9.2009

Vladimír Blažek